

Іван ЛИСЯК-РУДНИЦЬКИЙ

Структура української історії в 19 ст.

I. ІСТОРИОГРАФІЧНИЙ ВСТУП

Хоч як це дивно, але найменш відомою добою української історії є 19 століття. Класичною темою новітньої української історіографії була Козаччина, зокрема 17 століття. Поза половину 17 століття не вийшла й монументальна «Історія України-Руси» Грушевського. Щоправда середньовічна Київська Русь порівняно теж занедбувалася українськими істориками. Але зате вона здавна приваблювала увагу російських і західних дослідників, так що взагалі література про цю епоху нашої історії дуже обширна. Якщо шукати за причинами недостатнього розроблення історії 19 століття, то не можна забувати, що аж до першої світової війни ця доба була живою «сучасністю». Отже в підході до неї ще не могло бути належної відстані часу, «історичної перспективи». До цього прилучувалися в Наддніпрянській Україні ще цензурні перешкоди та той факт, що велика частина джерельного матеріалу залишалася неприступною для дослідників. Це стосується в першу чергу матеріалів історії революційних рухів, підпільних організацій, та різних народних заколотів і повстань, які зберігалися в поліційних архівах. Нема нічого дивного в тому, що в такій обстановці дослідження над 19 віком почалися не з політичної або соціально-економічної історії, а з студій над розвитком літератури й культури. Як приклад можна б тут згадати знамениту «Історію малоруської етнографії» О. Пипіна та ряд праць про історію українського т. зв. «літературного відродження» (М. Петров, М. Дашкевич, О. Огоновський).

Найкращі наукові досягнення, що їх ми досі маємо в ділянці історії 19 століття, були зроблені в 1920-их рр. на радянській Україні. Дореволюційний період уже явно відійшов у минулину, він став замкненим розділом історії, відділеним від теперішності цезурою війни й революції. Цим самим у підході до цього вчора з'являлася відповідна відстань і перспектива. Рівночасно відкрилися багаті архівні сховища. Більшовицький режим у тому часі ще толерував відносну свободу наукової думки. Данина політичній системі виявлялася хіба в тому, що різні дослідники пробували, з більшим чи меншим успіхом, пристосовуватися до прийомів марксистської соціології: висувати наперед економічний чинник та аналізу класового розшарування. Це не припинило наукової стійкості їхніх праць. Досліди над 19 ст. набрали були широкого розмаху. Цим питанням всеціло була присвячена спеціальна серійна публікація, збірники «За сто літ», а в значній мірі й академічний журнал «Україна»; ряд важливих розвідок надруковано в «Записках» Історично-Філологічного Відділу ВУАН. Великі заслуги в розгортанні та організації цих дослідів і публікацій належать Грушевському. Тривалі вклади зробили своїми працями М. Слабченко, О. Гермайзе, С. Шамрай, М. Яворський, О. Голубин та інші.

Ця наукова діяльність широкого розмаху на терені Української РСР перервалася після 1930 року. Почалася доба сталінського терору, що й було суджено тривати майже чверть століття. Багато учених було знищено, а ті, що чудом уцілили, були відсунені від праці над тими проблемами, якими вони раніше займалися.

За останні кілька років, від смерті Сталіна (1953), ситуація в радянській Україні дещо покращалася. Є ознаки, що там знову починають відновлюватися студії над історією нашого 19 ст., як і на полі інших українознавчих дисциплін. Але праці, що їх доводилося бачити, наприклад, статті в офіційному «Українському історичному журналі», — вражають безликістю, срізною тону, штамповістю тематики, підходу й навіть стилю. Очевидно, на радянщині науку втиснено в Прокурствова ложе накинених режимом норм і позбавлено її права на вільні творчі шукання, без чого справжня наука задихається. Ці обмеження особливо відчутні в такій політично значній дисципліні, як новітня історія. Але в цій невтішній картині не можемо не відмітити однієї відрядної риси. Є всі підстави думати, що українські радянські історики прикидаються дурнішими, ніж вони справді є. Це видно з того, як вони користуються джерельним матеріалом. Вони часто цитують з різних давніх «буржуазно-націоналістичних» видань, — що, до речі, перед кількома

роками ще було неможливе, — але при цьому маневрують так, щоб не прорвалося нічого «еретичного». Назверх завжди зберігається фасада стовідсотково льоляльного й навіть ентузіастичного «радянського патріота». Тільки той, хто знайомий з оригіналами, звідки взяті ці цитати, спостереже затерті сліди проведеної операції. І це шитво занадто тонке, щоб воно могло бути спонтанне й щире. Без сумніву, в багатьох, якщо не в більшості, випадків, маємо тут справу з свідомою чи півсвідомою мімікрією. Наші історики знають більше, ніж вони можуть сказати, і тому нам вільно плекати надію, що коли б їм була повернена свобода слова, вони писали б інакше й краще, ніж вони це можуть робити в сучасних обставинах. Радимо хоч тим, що — на відміну від сталінських лютих часів — українські історики в УРСР мають сьогодні змогу жити та вчитися, навіть коли вони позбавлені можливості ділитися з ширшою громадою своїми здобутками в невикривленій формі.

Перед 1914 роком Наукове Товариство ім. Шевченка у Львові надрукувало у своїх «Записках» ряд цінних розвідок до історії галицького національно-культурного відродження 19 ст. та революції 1848-49 рр. Великий поштовх дав до цього Франко, який, попри всі інші свої заслуги, був і першорядним істориком, з дуже широким діапазоном зацікавленень, що охоплював такі різноманітні аспекти історичного процесу, як фольклорні явища, література, розвиток соціальних ідей, економічна історія та біографічні досліди. На жаль, ці багатобіччі завдатки не знайшли продовження в міжвоєнну добу. Треба в ім'я правди ствердити, що в цьому місці наступив на нашому культурному фронті у двадцятиліття 1919-39 ганебний прорив. Не можна відповідальності скидати на цензурні труднощі, бо польський режим, при всій своїй нестерпності в інших відношеннях, давав відносну свободу слова, принаймні у працях академічного характеру. Не можна винувати й самих українських учених і наукових установ. Бина падає на громадянство, зокрема на його тодішню провідну ланку, що не виявляло належного розуміння до ваги наукових дослідів та не створило для них матеріальних передумов. Серед старшого громадянства запанував був тоді дух вузького утилітаризму («інженеризму») та по-філістерськи сприйнятої «органічної праці», а серед молодшого покоління, що перебувало під впливом націоналістичного руху, — романтично-«волонтаристичний» світогляд, засадничо ворожий розумовому пізнанню. Над обома поколіннями тяжіла політична злоба дня, що створювала атмосферу несприятливу для плекання наукової думки. Тому зустрічаємося з таким парадоксом, що західноукраїнським ученим, як К. Студинський, М. Возняк і інші, не залишалось нічого іншого, як публікувати свої праці на радянщині, поки й там ця змога не обірвалася. З царини історії 19 ст. маємо тільки окремі вартісні речі, видані за міжвоєнної доби

в Галичині, наприклад, хронікарські студії К. Левицького, мемуари Є. Олесницького, монографію І. Борщака про Наполеона й Україну тощо. Особливе місце посідають видання Українського Наукового Інституту в Варшаві, що між ними є такі капітальні досягнення, як листування М. Драгоманова з київською Старою Громадою, насичені багатющим змістом кількатомові мемуари О. Лотоцького про український національний рух до революції та книга польського історика, М. Гандельсмана про українську політику кн. Адама Чарторийського.

Чи й які можливості існують для вивчення української історії 19 ст. на еміграції? Неправильною була б думка, що, з уваги на брак доступу до першоджерел, поза межами батьківщини годі працювати над темами з нашої дев'ятнадцятивічної історії. Поперше, існують невикористані досі важливі закордонні архівні матеріали; тут на першому місці треба згадати Ватиканський архів. По-друге, видані, але науково досі належно не використані матеріали такі обширні, що тут є поле діяльності для не одного дослідника. Правда, що еміграційна обстановка назагал більше сприяє узагальнюванню-синтетичним, ніж джерельно-«фактологічним» студіям. Але ж внутрішній стан дисципліни, що про неї тут мовиться, такий, що вона нині рішуче дозріла для синтетичних схоплень. У порівнянні з своїм радянським колегою еміграційний український дослідник над 19 століттям, хоч обтяжений утрудненим доступом до джерел та поставлений у гірші матеріальні умови, користується двома велетенськими перевагами: свободою слова та прямим зв'язком з світом наукової думки Заходу. Треба тільки хотіти і вміти ці переваги капіталізувати.

Проблематика історії 19 ст. має, попри свій суто науковий інтерес, також безперечне громадське значення. Чейже йдеться тут про питання генези модерного українства! Ці речі переплітаються з центральними ідейними комплексами нашого національного самопізнання. На еміграцію, як на носія вільної української мислі, падає обов'язок протиставитися систематичним фальшуванням нашої історії, головно новою, що їх практикують більшовики. Студії над 19-ст. важливі й тим, що вони можуть дати фаховим колам Заходу уявлення про історичні корені сучасної України; західні експерти, виховані на російській великодержавній схемі, цих коренів не знають, і це одна з основних причин, чому їм так трудно сприйняти думку про органічність і серйозність української справи.

Але додаймо на цьому місці одне застереження: щоб належно вив'язатися з свого завдання, дослідник українського 19 ст. мусить перебороти в собі нахили до суб'єктивно-романтичного трактування своєї теми. Чим менше в його писаннях буде «патріотичної» емоційності й тенденційності, тим більша буде їхня наукова стійкість і, до речі, на душу мету й їхній політичний ефект. В межах

своїї теми історик мусить намагатися відтворити минуле, яким воно справді було, згідно з реальною причинною пов'язаністю подій. Хто підбирає факти односторонньо, щоб довести наперед поставлену тезу, той за своєю ментальністю не історик, а пропагандист.

* *

Завдання цієї статті — обговорити деякі формальні моменти української історії 19 ст. Очевидно, «форма» і «зміст» в історичному процесі невіддільні; проте відчуваємо їх як два різні аспекти однієї дійсності. До «змістового аспекту», наприклад, віднесемо питання про «рушійні сили» історії. Знов же під «формальним аспектом» розуміємо в першу чергу питання «історичної таксономії». (У природничих науках, таксономія — дисципліна про принципи й закономірності класифікування тварин і рослин). Кількість історичних «фактів» — безмежна. Щоб не загубитися в цьому хаосі, дослідник мусить дотримуватися певних порядкуючих критеріїв, наприклад, періодизаційної схеми. У практиці історик часто не усвідомлює собі своїх порядкуючих критеріїв; він іде шляхом, протертим попередниками, і традиційну схему сприймає як самозрозумілу. Однак у розвитку історичної думки раз-у-раз вириває конечність ревізії таксономічних принципів. Наприклад, такі поняття, як «середньовіччя», «Ренесанс» тощо, зовсім не так ясні і прості, як може здаватися непосвяченому. Зокрема в молодій області історичних дослідів, що нею є історія України в 19 ст., яка являє собою непроглядне поле, найжене різними інтелектуальними вовчими ямами, справа порядкуючих критеріїв заслуговує на спеціальну увагу. Питання, що над ними хочу зупинитися, наступні: періодизація; територіальна структура; диференціація українського історичного процесу від російського й польського; врешті проблема типології, себто питання про те, до якої категорії чи групи народів доводиться зарахувати дев'ятнадцятивікову Україну.

II. ХРОНОЛОГІЧНА СХЕМА

Який часовий зміст вкладаємо в поняття — «українське 19 століття»? Якщо розуміти це не календарно, але як історичну добу, тоді доводиться зачати від ствердження, що воно тривало довше, ніж сто років: не від 1800 до 1900, але від 1780-их рр. до 1914 р. Іншими словами, українське 19 століття охоплює час приблизно 130 років, від кінця козацької державності до першої світової війни. Нашим завданням буде спочатку визначити початок і кінець доби, а потім перейти до її внутрішньої періодизації, себто до поділу 19 століття на коротші епохи.

Події, що знаменували кінець українського «старого режиму», це, з одного боку, великі міжнародні здвиги, що наступили у Східній Європі, зокрема на українських землях, в останній третині 18 ст., а з другого боку, одночасна ліквідація козацької автономної державності, себто Запоріжжя й Гетьманщини. Згадані міжнародні події — це поділи Польщі — перший (1772), що передав Галичину Австрії, та другий (1793),

(Далі на 4 стор.)

Франсіс ЖАММ

СНІГ ПАДАТИМЕ

Сніг падатиме вже за кілька днів. Я все пригадую минулий рік. Я все пригадую мої думки перед вогнем. Якщо б мене спитали: Що з тобою? Я б відповів: Лишіть мене в спокої. Це нічого.

Я довго думав, рік тому, в моїй кімнаті, під час, коли надворі густо падав сніг. Я думав надаремно. Тепер, так як тоді, я курю люльку з дерева (чубук з бурштину).

Моя стара дубова скриня все пахне гарно. Але мені таки бракує глудзу: тому що все, що сталося, змінитись не могло, тому що це лиш поза хотіти викинути те, що ми вже знаєм.

Чому ж тоді ми думаємо і говоримо? Це смішно: бо наші слюзи й поцілунки не говорять — і все таки ми розумієм їх, і відтук кроків доброго друга кращій, як приємне слово.

Чомусь і зорі охристили, не подумавши, що їм не треба було назв, і довгі числа, що твердять, що комети зникнуть в тінні і проминуть, не можуть спричинити їх загибель.

Навіть тепер — куди поділись всі старі, сумні думки минулорічні? Я ледве їх пригадую. І я сказав би: Лишіть мене в спокої, це нічого, якби в мою кімнату хтось прийшов і запитав: Що сталося?

ІВАДАЛУПА З АЛЬКАЗАРУ

Івадалупа з Альказару носить золоті рукавиці, квіти гранати підвішені в неї над вухами, і два кучеріки, подібні до двох великих протинків, приліплені до її гладкого дівочого чола.

Її очі розширені, немов під впливом якогось ліку. (Кажуть, що тоді вживали беладону):

вони пристрасні, здивовані і цікаві, а їх чорні зіниці кружляють в біло-голубому.

Ніс в неї гачкуватий і короткий, як дзьоб у перепела, вона тверда, рум'яна, кругла, як граната. Її також називають Розіта-Марія, але вона називає свою дуенью: падло!

Цілий день вона поїдає шоколяду, абож вона свариться з своєю папугою, в садку Альмерійської долини, повному голубих цибуль, перцевих дерев і вуликів.

* *

Коли Івадалупа — якій тепер сімнадцять — матиме вісімдесят літ, вона часто ходитиме в садок з сильним пахтінням, з слизькими квітами, щоб грати на гітарі в маленьких рукавичках.

Вона матиме кривий ніс і тремтяче підборіддя, мутні очі старих дітей, вона буде худа і зігнена, і золотий ланцюг з подовгастими смарагдами спадатиме швидко з її яструбиної шиї.

Величезним свічником, який буде її палицею, вона битиме котів, дітей і мух. Щоб не відповідати, вона закриватиме уста. Над її губою будуть голені вуса.

В її кімнаті стоятиме Мадонна під склом, в білих рукавицях, з посрібленими шатами. Ця воскова Мадонна буде її опікункою, це буде Наша Пані з Івадалупи.

Коли Івадалупа з Альказару помре, товсті гідальго, подібні до папуг, молитимуться перед її вузькими рівнобіжними стопами, і буде здаватися, що вони то відкривають, то закривають криля.

Переклади Жені ВАСИЛЬКІВСЬКОЇ

*) Поширений текст доповіді, виголошеної 3 жовтня 1958 в Осередку Праці Наукового Т-ва ім. Шевченка в Філадельфії та повтореної 22 листопада 1958 на засіданні Історично-Філософської Секції НТШ в Нью-Йорку.

Структура української історії в 19 ст.

(Закінчення з 3 стор.)

що поширив владу Росії на Правобережжя — та великі російсько-турецькі війни часів цариці Катерини II, що в їх висліді весь північний берег Чорного моря був опанований Російською імперією (Кучук-Кайнарджійський мир 1774, що ним Росія анексувала Озів, Керч і землі між Дніпром і Богом; анексія Криму 1783; Яскій мир 1791, що пересунув границю до Дністра). Територіальний уклад, що утворився на українських землях під кінець 18 ст., перетривав, із незначними змінами, аж до першої світової війни. Щодо ліквідації козацького самоврядування, то вона не наступила відразу, а розтягулася на приблизно два десятиліття. Коли б ми мали тут зупинитися на якійсь одній даті, як на межовій, то нею не буде ані примусове зречення останнього гетьмана, Кирила Розумовського (1764), ані навіть зруйнування Запорізької Січі (1775). Щойно скасування полкового устрою Гетьманщини й поширення на її території загально-російської адміністративно-провінційної організації (1781), заведення на Україні кріпаччини на московський лад (1783) та надання колишній козацькій старшині прав російського дворянства (1785) — допіру сукупність трьох фактів створила історичний перелом, який остаточно й безповоротно закінчував козацьку добу.

Однак треба пам'ятати, що те, що мало вирішальне значення, це не так згадані події зверхнього порядку, як внутрішній переворот у світогляді тогочасної української провідної верстви, її відмова (принаймні якщо йдеться про велику більшість її членів) від дальшого відстоювання політичної автономії вітчизни та прийняття нею всеросійської державної ідеології. Кардинальне для зрозуміння всієї дальшої української історії питання про причини русифікації козацької аристократії не дочекалося досі належного висвітлення в нашій історичній науці. На цьому місці обмежувемося заувагою, що упадок Гетьманщини не був історично відокремленим явищем. 18 ст., доба «просвіщення», в усіх частинах Європи посилювалося нахил до державної централізації й до знищення самоуправної організації провінцій чи підлеглих країн. Протягом століття втрачали свій дотогочасний автономний статус Каталонія, Шотландія й Ірландія, Бретанія й Лангедок. Австрійський абсолютизм успішно зліквідував відносно самобутність Чехії й намагався зробити це саме в Угорщині й Бельгії. Навіть Польська Річпосполита, що сама стояла на краю загибелі, в останньому своєму передсмертному акті, знаменитій Конституції 3 травня (1791), встигла позбавити Литву її традиційної автономії. Гідне уваги, що ці централізаційні заходи, як правило, не зустрічали сильного опору. Самоврядування земель втілювалося в станових привілеях; наприклад, автономія Гетьманщини збігалася з «правами й вольностями» козацького стану, зокрема старшини. У 18 ст. становий лад уже явно відживав свій вік і народні маси виявляли малу зацікавленість обороною автономних установ, що в них вони не брали участі. Знову ж члени привілейованих меншостей погоджувалися з втраченою незалежною становища рідних країн, якщо їм це компенсувалося відкриттям дверей для службової кар'єри на ширшій арені. Це явище можна спостерігати в різних частинах Європи. Князеві Кавніцові, чехові, що був австрійським канцлером за Марії Терезії та Йосифа II, відповідає його молодший сучасник, князь Везбородько, на посту канцлера Російської імперії за панування Катерини II і Павла I.

Якщо питання про початки українського 19 ст. вимагало основнішої дискусії, питання про кінець цієї епохи не викликає труднощів. Для України, як зрештою і для всієї Європи, 19 ст. замикається 1914 р., себто вибухом першої світової війни. Немає що й казати, новий уклад відносин, що постав на українських землях після першої світової війни, радикально відрізнявся від довоєнного. Проте також у цьому випадку за визначальний фактор треба вважати не так зміни зовнішнього порядку (чотириподіл України між Радянським Союзом, Польщею, Румунією й Чехо-Словацькою, замість старого двоподілу між Росією та Австро-Угорщиною), як радше

*) Це творило основну тему доповіді проф. Оглоблина, «Проблема зросту й занепаду української держави 17-18 сторіч», виголошеної на пленарному засіданні УВАН у США 24 листопада 1956, у Нью-Йорку. Див. резюме, надруковане у щоденнику «Свобода», Джерсі-Сіті, 5 лютого 1957. Повний текст цієї важливої праці О. Оглоблина досі, на жаль, не був оприлюднений.

внутрішній перелом у самосвідомості українського народу. Війна довела до революції в Росії, до розвалу імперії Романових і Габсбургів і до відродження української державності. Щоправда, самостійна Українська Народна Республіка не встояла і мусіла поступитися маріонетковій Українській РСР. Але ці великі потрясення надзвичайно прискіпили процес кристалізації українства з етнічної маси в модерну політичну націю. Це той підставний факт, що диференціює нашу сучасність від 19 ст.

Тепер переходимо до розгляду проблеми про внутрішню періодизацію української історії в 19 ст. Відрізняємо в ньому три головні фази розвитку: від упадку козацької державності до 1840-их рр., від 1840-их до 1880-их рр. і врешті від 1880-их рр. до вибуху першої світової війни. Для цих трьох періодів пропонуємо наступні назви: шляхетська, народницька та модерністична епохи. Першу з них характеризує перевага дворянства козацького походження на Лівобережжі, а польсько-українського шляхетства на Правобережжі. Не зважаючи на прийняття цієї верстою російської, чи польської, державно-політичної ідеології, в її надрах продовжував жевртити український «територіальний патріотизм» і навіть певні автономістичні змагання. На другому етапі на провідне місце суспільного життя вибивається демократична інтелігенція, опанована ідеєю «служіння народові». Цей поворот до простонародності приводить до скрісталізування концепції про Україну як «етнічну національність». Від часів Кирило-Методіївського Братства оформлюється новітній український визвольний рух, який, всупереч тяжким ударам, що ними намагався його знищити російський уряд, зумів зберегти свою організаційну та ідейну тяглість. Врешті на третьому етапі український рух від інтелігенції починає проникати в маси. Особливо після 1905 року множаться симптоми, які віщують відродження України, як соціально здиференційованої та політично самосвідомої модерної нації**)

Ця періодизація побудована на основі розвитку Наддніпрянщини (підросійської України); проте можна її прикласти, в основних рисах, і до Галичини. «Шляхетській добі» відповідає в Галичині епоха гегемонії греко-католицького духовенства, яке творило аристократичну своїм життєвим стилем та квазі-ділочною провідну верству. Також у Галичині зустрічаємо у другій половині століття явище народницького руху, що його тут звали «народовцеством» або «народовством». В 1890-их рр. мала місце в Галичині т. зв. «Нова ера», — спроба компромісу між народовецьким табором та крайовим урядом, що був у руках польської аристократії; ця спроба не довела ні до чого, але боротися навколо Нової ери до глибини розбурхала українсько-галицьке громадянство. Це можна вважати за початок доби модернізму в Галичині. Рівночасно, чи трохи пізніше, наступив ряд інших важливих подій: масова еміграція до Америки; аграрні страйки; постання нових партій, Радикальної, Націонал-Демократичної та Соціал-Демократичної; боротьба за реформу виборчого закону, за загальне голосування та за зміну крайової конституції; перетворення Наукового Товариства ім. Шевченка в неофіційну українську академію наук та сильне пожвавлення наукового й літературного руху; боротьба за створення українського університету у Львові. Все це були симптоми того великого підйому, що під його знаком пройшло для галицького українства двадцятьп'ятьліття перед першою світовою війною.

Цей паралелізм історичних процесів у Східній та Західній Україні стверджує внутрішню єдність національності, розділеної державними кордонами. Але ритм розвитку на Наддніпрянщині був більш уривчастий та цезури між епохами глибші й виразніші, ніж у Галичині. Абсолютістично-бюрократичний режим Миколи I підрізав незалежність шляхетського стану, а остаточно зламали йому хребет звільнення селянства 1861 та, на Правобережжі, польське повстання 1863 року. Очевидно, не переставали відігравати роль одиниці шляхетського роду — але не верства як така. Народницький український рух не виходив з традицій шляхетської доби, але, навпаки, ім себе свідомо й рішуче протиставляв. Перерва між народницькою та модерністичною епохами була порівняно менше різка; ідейна та, до деякої міри, навіть органі-

**) Автор спробував докладніше обґрунтувати наведену схему у статті «Інтелектуальні початки нової України», *Українська літературна газета*, Мюнхен, ч. 2, 5, 6, 1959.

заційна тяглість була між ними збережена. Але півтора десятиліття панування Олександра III (1881-1894), коли в імперії тріумфував режим суворого реакції, було смугою довгого застою в розвитку українського руху, який себе в ці роки назверх майже не виявляв та немов потрапив у зимовий сон. Коли українство знову підняло голову під самим кінець століття (тут поняття «століття» вживаємо у звичайному календарному сенсі), воно вже виглядало куди інакше, ніж у 70-80-их рр. Молоде покоління, що прийшло до голосу на переломі століть, явно висловлювало свою відчуженість від «українофільських» батьків.

Як сказано попередньо, Галичина теж проходила засадничо ці самі ступні розвитку, але тут вони не були відмежовані чіткими границями, вони зливалися в одну тяглу лінію. Наприклад, можна б уважати, що революція 1848-49 рр. творить зовсім новий етап у житті галицьких українців (русинів, за тодішньою термінологією). Але такий погляд тільки частково правдивий. Бо 1848 рік не висунув на чолу українського громадянства якоїсь нової суспільної групи. Лідери Головної Руської Ради були представниками тієї «попівської аристократії», що формувалася в Галичині від часу Марії Терезії й Йосифа II. Загальноавстрійська революція, що докотилася й до Галичини, тільки розрухала що «тверду Русь» і дала їй нагоду себе політично виявити: саме організація Ради як національної репрезентації, парламентарний дебют у Відні та Кромержижі, участь у Слов'янському з'їзді у Празі і т. д. Головну Руську Раду часто ставлять поруч Кирило-Методіївського Братства. Але така паралель тільки поверхова. Київське Братство являло собою і щодо соціального обличчя і щодо ідейного озброєння новий старт; львівська Рада таким не була. Основна різниця полягала не в тому, що одна організація діяла явно і, дякуючи тодішній кон'юктурі, навіть користувалася опікою австрійських властей, тоді коли друга мусіла ховатися в підпілля перед недриманим оком царської поліції. Але про справжню паралель можна б говорити хіба тоді, коли б у 1840-их рр. існувала на Наддніпрянщині організація, що відстоювала б українську справу з позицій традиції і інтересів шляхетсько-дворянської верстви. Цього, як відомо, не було.

У світогляді галицького народовецького табору, що зформувалася в 1860-их рр., міцно бриніла антиклерикальна струна. Це не було відкидання релігії як такої, і тому цього явища не слід змішувати з філософським вільнодумством, що прийшло до голосу щойно пізніше, у покоління Франка, та що своїм засягом обмежувалося вузьким колом людей, тоді коли антиклерикалізм, безперечно, був явищем масовим. Це був ресантімент проти гегемонії «попів», проти претенсій «святоюрців» на монополію представництва української справи. Народовці протестували проти кастової виключності та егоїзму «святоюрців-старорусинів», проти їх сервілізму перед Віднем та

оглядання в бік Москви, проти забуття господарських і освітніх потреб селянства та проти їхніх панських примх (наприклад, насаджування т. зв. язичія як уявного «літературного язика вищого стилю»). Все це точна паралель гострих обвинувачень, що їх проти своїх «панів» підіймали наддніпрянські народники, наприклад, негативне ставлення до козацької старшини у творах народницьких істориків Костомарова й Лазаревського, безпощадна критика польсько-української шляхти з боку хлопоманів, очолених Антоновичем, тощо. Все ж розвиток пішов у Галичині іншим шляхом; він довів не до видучення старої провідної верстви з української спільноти, але до такої диференціації, що в ній було можливе співжиття старих і нових громадських сил у межах одного національного організму. Треба звернути увагу на факт, що від самого початку існування народовецького табору, в його рядах знайшлися й представники духовенства, що не могло не притуплювати вістря народовецького антиклерикалізму. Покищо такі репрезентативні священники-народовці, як, наприклад, Степан Качала й Данило Тянкевич, творили меншість серед своєї верстви, що серед неї верховодили святоюрські «зубри». Але кінець-кінцем уклався, силою історичного розвитку, такий компроміс: наростання світської інтелігенції та загальна демократизація й ляїцизація громадського життя ступнево відсунули «попівську аристократію» від політичного проводу; духовенство прийняло модерну українську національну ідеологію, що проти неї воно у своїй масі так довго боронилося в ім'я архаїчного «старорусинства»; з другого боку, нова націонал-демократична й радикальна інтелігенція (яка, до речі, в великій частині складалася з синів священничих родів) прийшла до висновку, що церква в Галичині є всенародною цінністю та що співучастю членів духовного стану в політичному й культурному житті національної спільноти є річчю бажаною й легітимною.

Подібною перебіг від етапу народництва до модернізму прийняв у Галичині вигляд перегрупування та диференціації суспільних сил, без перериву в тяглість національного становлення. Загально-відомо, яким запеклим був у другій половині 70-их та в 80-их рр. конфлікт між радикально-прогресивною групою Франка та «офіційними» народовцями, які в той час встигли вже значно оконсервативітися. Але в 1890-их рр. цей конфлікт вилився в синтезу, що, без сумніву, являла собою новий, вищий щабель у розвитку всієї спільноти. Цю синтезу характеризували дві риси: постання великої Націонал-Демократичної партії, що об'єднала в собі омолоджені народовців з більш поміркованим крилом радикалів, включаючи самого Франка; витворення двопартійної системи, що в ній провідна Націонал-Демократична партія стимулювалася й рівноважилася опозицією Радикальної партії. Це були внутрішні передумови, що вможлилювали підняття генерального наступу проти заборол польського режиму в Галичині.

Іван ЛИСЯК-РУДНИЦЬКИЙ

Хроніка з УРСР

Вчитель з Підволочиського району, Тернопільської області В. Кизь подарував Канівському музеєві Т. Шевченка зібраний ним матеріяли про пам'ятники Шевченкові в селах Шили, Шельпани і Лисичинці. В матеріялах Кизя 24 фотографії та довідки про пам'ятники, відкриті до сторіччя з дня народження Шевченка в 1914 році на західних землях України.

Киянин Д. Дегтяр подарував Державному музеєві Т. Шевченка АН УРСР рідкісне видання творів Шевченка — першу повну збірку творів поета в одній книзі, випущену в Катеринославі до сторіччя з дня його народження.

На одеському міському кладовищі встановлено надгробний пам'ятник академікові В. Філатову (1875-1956).

В Ізюмі, де довготривало жив відомий український маляр С. Васильківський, спілка художників м. Харкова відкрила картинну галерію. Там же відбулася пересувна виставка робіт радянських художників, на якій було виставлено близько 200 картин.

Старого кобзаря Е. Мовчана, що кобзарює з 1913 року, нагороджено почесною грамотою УРСР.

В Орську, Оренбурзької області, місце заслання Шевченка, на центральному майдані, що носить його ім'я, відкрито

пам'ятник Шевченкові. В урочистостях взяли участь заст. міністра культури УРСР І. Чабаненко і письменник В. Минко.

Автори статті «Берегти честь фабричної марки» («Радянська культура» від 27 вересня 1959), відзначаючи низьку якість книжкової продукції, пишуть:

«Ми — на республіканській книжковій базі Укркниготоргу. Не вишукуючи спеціальних об'єктів, взяли з першого ж пакунку книгу „Школа і життя“, обсягом 22 друкованих аркуші. Ця книга виготовлялася на 4-й республіканській поліграфічній фабриці в Києві з матриць Київської книжково-журнальної фабрики.

«Світлозелена палітурка цієї книги „одягнена“ в червону суперобкладинку. Хоч і кажуть, що про смаки не сперечаються, але в такому сполученні кольорів навряд чи виявився хороший смак оформителя книги. Тепер зробимо екскурсію по всій книзі. На корінці збочене тиснення, форзац приклеєно навскріс, крізь нього проглядають горбки, — дефекти картону. Марля приклеєна вузькою смужечкою і внизу не тримає бльоку з палітуркою. По обрізу бльоку забруднено клеєм, сторінки зіп'яються. Дуже багато дефектів, які свідчать про безкультур'я і неохайність в роботі. Береги в книзі — різні, художні ініціали заверстані недбало, ряд ілюстрацій надруковано погано.»